

velsen skal finde Sted; den Afdødes Fødsels- og Dødsdato, Aaret, hvortil Gravstedet er købt (som Regel 20 eller 40 Aar frem i Tiden), hvor i Gravstedet der skal begraves (dyb eller almindelig Grav, tilhøjre eller tilvenstre m. m.), om der er betalt for Ligstue, Orgel og Sang, hvormange Kandelabre der skal brænde, om der skal være tændt i Lysekroner og Lampetter, hvormange Laurbærtræer der skal opstilles omkring Kisten, eventuelt Tæppe med paastrøede Buxbomblade foran Kisten, om der skal være Ligbærere, Klokkeringning, om Graven skal beklædes (udfores med Grangrene) samt om den skal stemples ved Fyldningen. Desuden Navnet paa Præsten, der skal forrette Handlingen, og Navnet paa Snedkeren, Kistemaalet og eventuelt Overmaal. Endelig paaføres Navnetrækket paa den Graverkarl, der graver Graven.

Efter Begravelsen udfærdiger Kontoret *Skødet* eller *Fæste-* og *Begravelsesbrevet*, som sendes til Familien til Opbevaring, og som derfor maa antages at være mere almindelig kendt og saaledes ikke behøver nærmere Omtale.

Det ses, at det er ikke saa ganske faa Papirer og navnlig ikke saa ganske faa Notater, der skal foretages; men naar man vil være sikker paa, at Enhver kommer i den rette Grav, og at denne er gravet stor nok o. s. v., maa især paa de store Kirkegaarde nødvendigvis alle disse Foranstaltninger foretages.

Fra de gamle Landsbykirkegaarde.

Af Dr. phil. Axel Garboe.

Den kendte Dansk-Amerikaner, Dr. *J. Chr. Bay*, i Chicago fortæller i en af sine mange Skildringer af Amerikanere, der er vidt forskellige fra, hvad mange herhjemme tænker sig om de Forenede Staters Beboere – hvordan en saadan gammel Amerikaner ofte aflagde Besøg paa Kirkegaarde for at „hils paa sine Venner“, som han nu mest traf derude. Stille satte han sig hen og lod *Minderne* tale, og nødigt forsømte han en Lejlighed til et Kirkegaards-Besøg, selvom dette undertiden maatte henlægges til et saadant Tidspunkt, at Politibetjenten, der ikke kendte denne Mands Motiv til at opholde sig saa længe og paa saa paafaldende en Tid paa Kirkegaarden, begyndte at nærme sig for at se lidt efter, hvad der foregik.

– Som det gik denne Amerikaner, gaar det mange andre, der har levet en Aarrække: Kirkegaardene har noget at *fortælle* og at *give*. Det behøver i og for sig slet ikke at være gamle eller sorgbetyngede Mennesker, der saaledes gaar paa Kirkegaardsbesøg. Ogsaa unge, glade „Vandrefugle“ kan ofte se indenfor paa Kirkegaardene, hvor maaske en af deres Forfædre hviler. Eller man kan gaa ind paa Kirkegaarden og lade helt fremmede Navne tale til sig. Selv er jeg paa min Færden ad Landevejene ofte standset ved Landsbykirkegaardene, og altid har jeg modtaget Værdier ved disse Besøg.

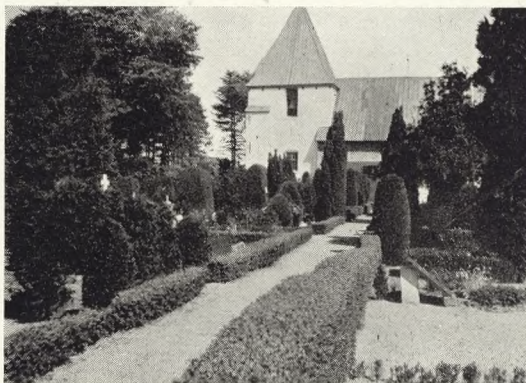
– Der ligger saadan en gammel Landsbykirke, omgivet af de Dødes Hvilested, og taler om Slægternes Liv igennem Aarhundreder. Fra Højden, hvor Kirken som Regel er lagt, har man den vide Udsigt over Marker og Skove og sommerlige Veje, der taber sig i Horizonten – eller over det blaa Hav, der smyger sig om Danmarks Land og savnes, hvor det ikke ses. Kirke ved Kirke i vid Omkreds øjner man. *Henrik Pontoppidan* har sammenlignet dem med store Dyr, der alle vandrer i en bestemt Retning. Og gaar man fra Landevejen de faa Trin op til Kirkegaardslaagen i det gamle Kirkegaardsdige, er man inde i Fædrenes store Rækkefølge. De gamle, groft tilhug-

64.

langsomt voksende Buksbom. Langt sydpaa, i Alpedalenes Smaabyer, kan man, naar man en Aftenstund gaar ind paa Kirkegaarden, se dem, der besøger deres Kæres Grave og beder ved dem, tage en Buksbomkvist, som de dypper i Vievandet ved Kirkedøren for dermed at bestænke deres Gravsted.

Det gør vi ikke mere. Buksbom bruges ikke saadan paa Kirkegaarden nu. Men alligevel er denne Plante hjemlig for de Dødes Have, og det fra gamle Dage. – Mens vi er ved de gamle Landsbykirkegaardes Blomster og Planter er der mere endnu at se derude, førend vi igen drager videre ad Landevejen. Endnu er der mange *Gyldenlakker* paa Gravene i Landsbykirkegaarden. Ogsaa denne Plante saavel som *Akkelejen* er af den gammeldags Slags, som vore Bedstemødre hægede om i deres Haver og derfor ogsaa prydede Gravene med. Nu rykker andre Blomster ind paa Kirkegaardene. Tiderne skifter, og Menneskenes Smag med dem. Men en Landsbykirkegaard med Gyldenlak og Akkeleje, med Buksbom og „Vintergrønt“ knytter paa trohjertet Maade Fortid og Nutid sammen. – Saa kan det ogsaa ske, at man paa en Grav i en landlig Egn finder en Plante, som i særlig Grad taler om Fortid. Den duftende *Mynte* støder man hist og her paa. Nu kan det jo være, at man har plantet denne i sig selv uanselige, men duftende Urt paa Gravene ligesom i Haverne, hvor der i ældre Tid altid skulde være Mynte, Ambra og lignende „Lugtenstøj“ til at blande i Blomsterbuketterne. Men det kan ogsaa godt være, at den krydret duftende *Mynte* paa de landlige Kirkegaarde har en lignende Historie her i Landet som i Hannover. Derfra fortæller en kyndig Mand (Dr. Hermann Peters), at det gik saaledes til: I ældre Tid tog hver Kone eller Pige, som gik til Kirke, en Kvist af Mynte og lagde den i det rene Lommetørklæde i Salmebogen. Saadan hørte det sig til. Naar Gudstjenesten saa var forbi, og man gik hjem over Kirkegaarden, havde man ingen Brug for Myntekvisten mere; den blev slængt bort, og da der nu og da var Frø paa Kvisten, spirede Mynte rigeligt frem paa Kirkegaarden og blandede sin krydrede Duft med de øvrige duftende Kirkegaardsvæksters. Saadan har denne Plante sin ellers glemte Historie! – Endnu mere glemt er den Tankeverden, der knyttede sig i gammel Tid

65.

64. Turø Kirkegaard set fra Kirketaarnet.

65. Gamle Buksbomhække paa Starup Kirkegaard (Sønderjylland). Foto: J. Th. 1931–32.

til endnu en af Landsbykirkegaardenes Prydplanter: *den hvide Lilje*. Fra ældgammel Tid har den hvide Lilje spillet en Rolle i Folkeslagenes Tro og Forestillinger. Denne skønne, hvide Blomst med det gyldne Blomstestøv i sin rene Kalk har ikke kunnet undgaa at sætte Menneskers Følelser og Tanker i Bevægelse. Hos flere Oldtidsfolk var den hvide Lilje *Haabets* Symbol. Saaledes afbildes den paa romerske Mønter. Til gamle, hedenske Guddomme (Gudinder) knyttedes der Forestillinger, som symboliseredes ved Liljer. Snart var det Livets Frugtbarhed, der tænktes paa, naar denne skønne Blomst sejrrigt skød frem fra den sorte Muld hvert Foraar. Snart var det den jomfruelige Renhed, man kom til at tænke paa, naar man saa denne rene hvide Blomst. – Den gamle kristne Kirke tog disse Tanker og Forestillinger op og helligede dem, saaledes som Kirken tog mangt og meget op og søgte at omsmelte det i *sin* Tankeverden, ligesom der rejstes Gudshuse paa de hedenske Gudetemplers Sted. En gammel from Legende fortæller, at Englen Gabriel bragte Jomfru Maria en hvid Lilje, da Budskabet om Frelseren, der skulde fødes af hende, blev hende overbragt af Englen. Og siden blev den hvide Lilje og Madonna-Dyrkelsen nøje sammenknyttet. – Da Frankerkongen Chlodwig kæmpede mod Alemannerne og i Aaret 496 efter Kristus mistvivlede om at kunne sejre, lovede han i sin Nød, at han med hele sit Folk vilde gaa over til Kristendommen, hvis han maatte sejre i dette Slag. Da – fortæller Legenden – bragte en Engel Frankerkongen en hvid Lilje, og da hans Soldater saa' dette Himmeltegn i Kongens Haand, fattede de paany Mod og bragte Sejren hjem. Dette skulde saa være Oprindelsen til Brugen af den stilerede „franske Lilje“, vi kender saa godt.

Og Tiderne gik – Kristendommen gik sin Gang over Landene. Liljerne blomstrede stadig paa Kirkegaardene, ombølget af fromme Sagn og Legender. Saa dukkede den Tanke op, at den, der snart skulde dø, undertiden kunde faa en Paamindelse derom ved at finde en hvid Lilje – uformodet – paa sin Vej.

(Fortsættelsen følger).

66.

66. Opklappede Grave med Zinkkarme paa Borup Kirkegaard (Sjælland). Foto: J. Th. 1929.

68.

Fra de gamle Landsbykirkegaarde.

Af Dr. phil. Axel Garboe.

(Fortsat fra Side 64).

Og der gik Sagn fra Klostrene Sydpa om en ung Munk, der en Morgen, da han kom i Kirken for at synge Vigilien, fandt en hvid Lilje i sin Korstol og derfor vidste, at han snart skulde dø. Men for at narre Døden skubbede han forsigtigt Liljen over i den Stol, hvor en gammel Munk plejede at sidde. Den gamle Mand tog glad og gerne mod Døds-Liljen, men døde *ikke*. Det gjorde derimod den unge Munk, hvem Døden havde paamindet ved Liljen, og som syntes, at han saa gerne vilde leve en Tid endnu. – Fra Klosteret og Kirken, hvis Altre Liljerne prydede, var der ikke langt til Kirkegaardene. Og der voksede Liljerne paa Gravene. Ja, der var dem, der i gamle Dage mente, at hvor en ung, uskyldig Pige blev begravet, dér vilde der snart af sig selv skyde hvide Liljer frem paa Graven.

Med dette sidste er vi et godt Stykke inde paa *Kirkegaards-Overtroens* Omraade. Fromme Mennesker har efter Evne søgt at udrydde denne – med hvor godt Resultat skal lades usagt. Men for 200 Aar siden tog en af den danske Kirkes gode Mænd, *Erich Pontoppidan*, sig for at skrive en Bog, som han kaldte „Fejekost til at udfeje den gamle Surdej“ – ja, egentlig havde Bogen en latinsk Titel (og var helt paa Latin), for dens Forfatter var saa samvittighedsfuld at skrive om al den Overtro, han vilde udfeje, paa et for Menigmand uforstaaeligt Sprog, saa at kun Præster og lig-

68. Række af Pyramideeg.

nende, der skulde tage Del i Udrensningen, kunde forstaa Bogen. Pontoppidan var nemlig bange for, at Bogen ellers skulde komme til at virke mod sin Hensigt og netop blive en Kilde til at sprede Overtro blandt Folk. Saa samvittighedsfuldt gik Erich Pontoppidan til Værks af Hensyn til „den enfoldige Almue“. En og anden Forfatter kunde den Dag i Dag lære noget af dette... Forøvrigt er Pontoppidans „Fejekost“ den Dag i Dag et Kildeskrift for Videnskaben, idet man i den kan læse om mangan en gammel, nu glemt Overtro, der kaster Lys over Folkets Tro og Liv gennem Tiderne. Ogsaa Kirkegaards-Overtroen har Pontoppidan fat paa og ivrer imod f. Eks. at drysse Kirkegaardsjord i de Syges Senge som Helbredelsesmiddel – en Overtro, der endnu i Mands Minde har gaaet i Svang i landlige Afkroge af Danmark.

– Saaledes kan Tankerne vandre viden om, imens man gaar omkring paa en fremmed Landsbykirkegaard. Men det er jo ikke bare Kirkegaardens Blomster, der taler til den besøgende fremmede. Mere end disse taler Mindesmærkerne – og mest af alt maaske forfaldne, glemte Grave.

Der ligger mangan en Mindesten paa vore Landsbykirkegaarde, som taler sit tydelige Sprog. Gamle, trofaste Præster og Lærere nævnes for Efterkommerne, som de nu hviler under en vedbendkranset Sten. Genlyd af Egnens aandelige Kampe kan mødes paa Gravene og Mindesmærkerne. „Rejst af –“ og saa nævnes Kredsen. Eller man standser en Dag ved en Grav, der gemmer en Mand, som betød noget særligt for videre Kredse. Skønt og gribende er det f. Eks. at staa paa Ørslev Kirkegaard i Sydsjælland og se Stenen med *P. Nielsen Tystoftes* gode Ansigt – her hviler han nær ved de Marker, der benyttedes i hans banebrydende Landbrugsforsøg – og her hviler han (som en af hans Biografer engang skrev) saa nær ved det aabne Land, at Duften fra Hyld naar ind over Graven, og de vilde Urter Frø kan fyge derind med Vinden til denne deres Elsker og Udforsker.

Men som jeg før nævnte taler maaske de navnløse, glemte Grave stærkere endnu. En Dag kommer man ind paa en fremmed Landsbykirkegaard og standser der en lille Stund. Blandt mange blomsterprydede Grave er der en, som i hele sin Udstrækning dækkes af en stor, flad Sten uden Indskrift af nogen Art – intet Navn, intet Kors eller Mærke, kun denne store Sten, der sætter Punktum for et Menneskeliv. Senere faar man at vide, at Graven, som er meget gammel, efter Traditionen gemmer et Barn af høj Byrd, født i Dølgemaal, opvokset uden en Fars og Mors Kærlighed – en overflødig, uønsket, hvem en tidlig Død skaanede for mangan bitter Time.

Fra denne navnløse Grav gaar Vejen let til de forsømte, glemte Grave, der ubluferdigt bærer alle Vanrøgtens Tegn til Skue og netop gør det saa meget grellere som vor nordiske Kirkegaardsskik er lagt an paa at holde Graven som en lille velplejet Have. Anderledes sydpaa og anderledes paa en jødisk Kirkegaard. Der gror Græsset, ofte isprængt med vilde Blomster, over Gravene, hvis Plads kun et Monument angiver. Naar Aarene gaar, og den Dødes Slægt er borte og ikke kan passe Graven mere, synker maaske Monumentet sammen, men selve Graven ser trods alt ikke saa bitterlig glemt ud. De har i bayerske Bjerglandsbyer den Skik at sætte et saakaldt „Todtenbrett“ paa Graven, med Navn og Aarstal og anden Indskrift. Det hele er af Træ og meget naivt efter vor Smag. Saa siger Bjergbønderne, at dette Monument skal have Lov til at staa og passe sig selv, saa længe det kan. Naar det omsider har udtjent og fjernes, er der gaaet saa mange Aar, at den Dødes Slægt ogsaa forlængst er borte.

Hermed er vi naaet til et Spørgsmaal, som ofte trænger sig stærkt paa, naar Talen er om vore Dødes Have: *Gravfreden*. Her tænkes ikke paa *den* Gravfred, der bestaar i at værne Gravene mod Tyveri af Blomster eller mod ydre Overlast af forskellig Art, saaledes som man læser om det fra gammel Tid, da Høns og Svin eller løsgaaende Kreaturer gik ind over Kirkegaardsdiget og paa det skammeligste huserede mellem Gravene. I den Henseende er Kirkegaardsfreden næppe særlig truet nutildags. – Her tænkes heller ikke særlig paa den Behandling, der nu som oftest gives gamle Begravelser, man støder paa, f. Eks. ved Bygningsarbejder. Tidligere behandlede saadanne tilfældigt opgravede Skeletter eller andet ofte paa en særdeles hensynsløs, for ikke at sige raa Maade. I en gammel Beskrivelse af Skelskørs Historie (1759) fortælles det med synlig Triumf, hvordan man fandt en Mængde Munkeskeletter fra et forlængst nedlagt Kloster og kørte alle disse ud i Strandkanten udenfor Byen paa samme Maade som alskens Skarn og Affald. Og endnu for en 30–40 Aar siden blev Kranier og Skeletdele fra samme Kloster, som opgravedes ved et større Bygningsarbejde, henslængt paa Gaden, hvor – efter et Øjensvidnes Udsagn – Folk gik og sparkede til Hovedskallerne og kort sagt behandlede det hele lidet pietetsfuldt. Den Slags vilde forhaabentlig – og formodentlig – ikke finde Sted mere. Men naar Spørgsmaalet: *Gravfred* berøres ved denne Lejlighed, er det med Henblik paa, at Kirkegaardenes Grave – og det baade i By og paa Land – ofte tages i Brug til ny Begravelse efter Forløbet af et saa kort Spand af Tid (20–25–30 Aar), at det ofte virker særdeles stødende. Det er jo som bekendt meget forskelligt, hvor hurtigt Liget og Kisten i en Grav formuldnes. Dette beror paa Grundvandsforhold, Jordbundens Art og lignende. Men det burde aldrig ske, at Lig kom op igen i saa kendelig Bevaringstilstand, at stedkendte Folk forarges derover. Maaske kan det i Byerne og særlig da i Storbyerne være vanskeligt at lade Gravene henligge i lange Tidsrum – saa længe i hvert Fald, at ingen efterlevende har Interesse i at bevare Graven. Men paa Landet skulde man synes, at der var Plads nok til at give de Døde et sidste Hvilested, der ikke om faa Aar skulde forstyrres for at give Plads for en ny – kortvarig – Gæst i samme Grav. Naar Folk, der har med Kirkegaarde at gøre, kommer til at tale om Gravfreden, er nogle mest tilbøjelige til at kalde det „den *saakaldte* Gravfred“, og de kan fortælle mere end een utilbørlig Tildragelse i denne Forbindelse. Hvordan Spørgsmaalet i Praxis skal løses, er ikke let at sige. Ligbrænding er intet Universalmiddel, og Begravelse i Mark og Skov og Have frembyder, hvor tiltalende end Tanken ofte er, betydelig praktiske Vanskeligheder, i hvert Fald i nogle Tilfælde. Men saa meget kan siges, at det ofte er paakrævet at vise den størst mulige Lemfældighed og Hensynsfuldhed imod dem, der hviler i Gravene, og imod dem, der blev tilbage, dersom berettigede Følelser ikke skal saares unødvendig dybt, og *Gravfred* bliver *et illusorisk Begreb*. Ogsaa for Landsbykirkegaardenes Vedkommende gælder dette.

– Mange Ting har de gamle Kirkegaarde – og de nye for den Sags Skyld ogsaa – at tale om med dem, der besøger dem. Ogsaa adskillige andre Spørgsmaal end de nu berørte melder sig og sætter Tanker i Gang. Men alt samler sig i Ønsket om at værne de dødes Have og af al Evne gøre den til *det* skønne, stille, tankevækkende Sted, som vi levende slet ikke kunde undvære, og hvor mangt et Menneske nu og da burde standse et Øjeblik paa sin rastløse Færd gennem Livet. Det har været mig en Glæde at erfare, hvor smukt „Foreningen for Kirkegaardskultur“ har sat ind netop paa dette særlige Felt.